

# ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվան 6 ռուբլի:  
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция „Мшакъ“.  
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.  
Տէլէֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ  
(բացի կիրակի և տոն օրերէն):

Ցայտարարութիւն ընդունում է ամեն լեզուով:

Ցայտարարութիւնների համար վճարում են  
խրաբանչիւր բառին 2 կոպեկ.  
Տէլէֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԿԱՅ 1898 ԹՎԱԿԱՆԻ

## ՄՇԱԿ

(26-րդ ՏԱՐԻ)

### ԴՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԴՐԻ

ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ «ՄՇԱԿ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է ԱՄԵՆ ՕՐ ԲԱՑԻ ՏՕՆ ԵՒ ՏՕՆԵՐԻՆ ՅԱԶՈՐԴ ՕՐԵՐԻՑ

«ՄՇԱԿ» տարեկան գինը թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում 10 ռուբլի է, տաճար և մէկ և տաճար ամսականը՝ 9 ռ., ինչ և ութ ամսականը՝ 8 ռ., եօթ ամսականը՝ 7 ռ., վեց ամսականը՝ 6 ռ., հինգ ամսականը՝ 5 ռ., չորս ամսականը՝ 4 ռ., երեք ամսականը՝ 3 ռ., երկու ամսականը՝ 2 ռ., մի ամսականը՝ 1 ռուբլի:

«ՄՇԱԿ» գրվել կարելի է ԽՐԱԿԱՆԱԿԱՆ (Բաղարայան և Բարձրակապ փողոցների անկիւն):  
Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներէն «ՄՇԱԿ» գրվելու համար, և առհասարակ նամակներն ու ծրարներն ուղարկելիս, պէտք է գրման հետեւել հասցէով. ТИФЛИСЪ, редакция „МШАКЪ“, իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien „MSCHAK“.

Ցայտարարութիւններ ընդունում են թէ հայերէն, թէ ռուսերէն և թէ օտար լեզուներով:  
Բառեր վճարվում է 2 կոպեկ:

#### ԲՈՎԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ջինսերական նոր ծախսեր. — ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ո՛վ է իսկական պետական գործիչը. Հայոց թատրոն. Նամակ Մոսկովայից. Նամակ Խզդիրից. Նամակներ Սփարապետի. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Նամակ Մոսկովայից. Նամակ Պարսկաստանից. Արտաքին լուրեր. — ԽԱՌԻ ԼՈՐԵՐ. ՀԵՆՈՒԳԻՐՆԵՐ. — ԲՈՎԱՆ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ. ՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Հողատիրութիւնը հարաւային Անդրկովկասում:

#### ՋԻՆՏԻՐԱԿԱՆ ՆՈՐ ԾԱԽՍԵՐ

Գերմանիան այս անգամ էլ գինւորական նոր պատրաստութիւններ խախտեցնողը և առաջին նշան տուողն եղաւ: Արդէն մի քանի տարի կայ, որ գերմանական կառավարութիւնը ամենայնաւոր կերպով աշխատում է ծովային-գինւորական ծախսերի համար կրեդիտ ստանալ ընթացողից: Հեռագիրը հարկեց, որ նա վերջապէս հասաւ իր նպատակին և ստացաւ 400 միլիոն մարկ ծախսելու իրաւունք: Այդպիսի մի

խոշոր կրեդիտ, որ իր ձեռքում ունի գերմանական կառավարութիւնը, կարող էր արդարեւ այդ պետութեանը տալ զինւորական մեծ առաւելութիւններ միւս երկրների վրա, եթէ վերջինները լուռ ու մունջ հանդիսատես մնային, թէ ինչպէս Բիսմարկի և Վոլթէի հայրենիքը աւելացնում է իր զինւորական ուժը: Սակայն մոտիկ անցեալի տիտուր պատմութիւնը ցոյց է տալիս, որ պետութիւնները որ և մէկի գինւորական ստիպում է և ուրիշներին նոյնը անելու: «Հաւասարակշռութիւն պահպանելու նպատակով» նոյնը տեղի ունեցաւ և այժմ: Հեռագիրը լուր բերեց, որ Ռուսաստանը մոցնում է իր նախահաշիւ մէջ 90 միլիոնի ծախս ծովային-գինւորական պէտքերի համար: Ամերիկական մեծ հանրապետութիւնը, որ ամենայն կերպով խուսափում է պատերազմական գործերից, աչքի առաջ ունենալով վերջին տարիների խառն քաղաքական դրութիւնը, նոյնպէս նշանակեց 50 միլիոն դոլլար գինւորական ծախսերի համար: Նոյն իսկ Անգլիան, որ

որի պարլամենտը միշտ դէմ է եղել ցամաքի զօրքի աւելացնելուն, ուշադրութեան առնելով այն ծանրակշիւ նոր հանդամանքները, որ առաջ են գալիս, որոնք կարող են վերջնական անսպասելի ընդհանրացումներով, որոշել է զօրքի մէջ նոր գնդեր աւելացնել: Նույնով երեւի հեռագիրը մեզ լուր կը բերի, որ եւրոպական միւս պետութիւններն էլ արտակարգ կրեդիտներ են բաց անում գինւորական նոր պատրաստութիւնների համար, և այն ժամանակ գերմանական միլիտարիզմի ազդեցութիւնը կատարեալ կը լինի...

Եւրոպական պետութիւնները աւելացնելով իրանց պատերազմական ծախքերը, միշտ արդարացնում են իրանց նրանով, որ այդ բոլորը կատարվում է խաղաղ ու խաղաղութիւնը պահպանելու նպատակով: Մենք հակված ենք կարծելու, որ իսկապէս պետութիւններից շատերի, կամ զուցէ նոյն իսկ բոլորի անկեղծ ցանկութիւնն է պահպանել խաղաղութիւնը, քանի որ պատերազմի հետեւանքներից բոլորում է եւրոպական ամեն մի պետութիւն. բայց պէտք է նկատենք, որ խաղաղութիւնը պահպանելու այդ ձեռքով խաղաղութիւնը պահպանելու նպատակով, որ այդպիսի խաղաղութիւնը սկսում է աւելի ծանր դառնալ ժողովուրդների համար, քան պատերազմը, որը կարճ միջոցում այսպէս թէ այնպէս կը վճարի զիջված բարձրութիւնները: Պէտք է ուրիշ ձև որոնել թէ եւրոպական խաղաղութիւնը պահպանելու և թէ պետական եկամուտների վրա այսքան ծանր բեռ չը դնելու համար...

#### ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ո՛վ է ԻՍԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՉԸ

Մենք առիթ ունեցանք արձանագրել «Մշակ» էջերում այն համակրելի հայեացքները, որոնք, իսկի աղաղակով և Ռուսաստանի օտարացեղ օտարադատան աղղութիւնների վերաբերմամբ, որոնց վերջերս սկսել են պաշտպան հանդիսա-

կայանում կառավարութեան կազմած սխալ գաղափարը. — նրանում, որ կառավարութիւնը, լուծմանով չը լինելով տեղական իրաւունքներին, սովորութիւններին, հողատիրական յարաբերութիւններին, իբրեւ սեփականատէր ճանաչեց այն անձանց, որոնց ձեռքում գտաւ հողը երկրի նուաճելու և այդպիսով ժամանակակառու տիրաւոր պաշտպան իրաւունքը ճանաչելից իբրեւ ժառանգական սեփականութիւն: Հողի վրա ժամանակակառու իշխանութիւն ունեցող այդ անձանց կարգ, այն է պիտանալ բէկերի, աղաւաղների և բէկերի և միւս լքաղարները դատաւարներ, որոնք ձեռքում կենդանացաւ համարեալ ամբողջ հողը մեր երկրում և որի ներկայացուցիչները դարձան հողատէրեր այն ձևով, ինչ ձևով գտնում ենք նրանց այժմ: Ահա այդ խանութի, բէկերի, աղաւաղների և այլ մէլքըղաւանների համար 1846 թվ. դեկտեմբերի 6-ին հրատարակվեց Նիկոլայ I Կայսրի յայտնի հրովարտակը (զորա մասին յետոյ կը խօսենք), որով վերջի-ջեղները ճանաչվեցին իբրեւ հողատէրեր, մինչդեռ իսկապէս նրանք հողատէր և սեփականատէր չէին: Նա ահա ինչու:

Բէկերի, աղաւաղների ծագումը և առհասարակ այդ բոլոր պատմական գործողութիւնը լուծարարութեւ և հետադարձութեւ համար, մեզ հարկաւոր է անդամաւոր գիտել Պարսկաստանին և տեղանի թէ այդ երկրում հողատիրութեան վերաբերմամբ ինչ օրէնքներ և սովորութիւններ կան, ինչ յարաբերութիւններ գոյութիւն ունեն զանազան զատակարարներ մէջ: Յայտնի է, որ մեր երկրի, ռուսներից նուաճելուց առաջ, բաժանված էր մի քանի զօրեղ խանութիւնների, ինչպէս, օրինակ, Երևանի, Արարատի, Գանձալի, Ներվա-

նալ ուսաց պահպանողական մասնիկ երկու օրգանները՝ «Гражданинъ» և «Петербургск. Вѣдомости»: Այդ հայեացքների պաշտպանութիւնը առաջ է բերել ուսաց մասնիկ գանապան ուղղութեան օրգանների մէջ վիճաբանութիւն գլխավորապէս հետեւեալ հարցի մասին. որն է ամենաիրական ապահով միջոցը՝ ամուր և անխելի կերպով կապելու լայնածաւալ պետութեան մէջ անբոլորապէս աշխարհի և այլապէս աղղութիւններին մի ընդհանուր քաղաքական համարաչափ գործունէութեան համար. որն է իսկական պետական գործիչը, նա, որ կատարում է միացման գործը հանդարտութեամբ, խաղաղութեամբ, կուլտուրական միջոցներով, թէ նա, որ նոյն ներպատակին հասնելու համար գործ է դնում անհերքամտութիւն, արհամարհանք դէպի ամենը, ինչ որ ուսական չէ և խիստ միջոցներ:

«Гражданинъ» լրագրի խմբագիր իշխան Մէլքէնիկի այդ առիթով հետեւեալ խորութիւնն է առաջ բերում Ռուսաստանի վարչական պրակտիկայից: «Կայսրութեան երկու ծայրերում միաժամանակ երկու նախնադասական կային. երկուսն ևս ուս, երկուսն էլ Կայսրին անձուէր ծառաներ և չլուրջ մարդիկ: Մէլքին իրան նպատակ դրեց կատարել Ռուսաստանի հետ միացման գործը հանդարտութեամբ, խաղաղափութեամբ, ողորդմամբ ծայր պատգամներով, բայց հաստատ և յամառութեամբ, իսկ միւսը կամենում էր մի և նոյն նպատակին հասնել արհամարհելով ամեն ինչ, որ ուսական չէ, անհերքաւորութեամբ դէպի այն ամենը, որ իրան դուր չէր գալիս...»

«Նա ինչ, առաջինի մասին մեզանից չատնում էին. — «Նա դաւաճան է, նա Ռուսաստանի թշնամի է, նա Յարկի թշնամին է» և այլապէս, ի հարկէ, այդ մեղադրութիւնները հասցնել Կայսրի ականջին... Երկրորդի մասին խօսում էին հիացմամբ: «Ահա սա է դա՛ն իսկական ծառան, ահա սա է իսկական ուսացի»... Եւ այդ գովասանքներն էլ հասնում էին դա՛նին... Բայց անցնում է երկու տարի և ինչ է յայտնի: Այդ դաւաճանը, ամենքի, առանց խորութեան կրօնի և աղղութեան, սէրն ու յարգանքը դրաւելով հրաշքների է գործում, բայց ոչ թէ առ երես ուսացիների:

Նրա, Նախնիկի խանութիւնները: Այդ խանութիւնները ճանաչում էին պարսից Շահի գերագոյն իշխանութիւնը, եթէ շատ անգամ ոչ de facto, գոնէ de jure: Թէև, ինչպէս ենթադրում է պրօֆէսոր Սոլովյով Ներադարձանց, խանութի յարաբերութիւնները նման էին արեւմտեան եւրոպայի ֆեոդալ դրութեան, և նրանք վասալական յարաբերութիւն ունէին դէպի Շահը, բայց, ի հարկէ, այդ դրութիւնը շատ հեռու էր իսկական ֆեոդալական սխեմայից:

Խաններ որոշ տուրք էին վճարում Շահին և երկրի ներքին կառավարութիւնը ամբողջովին իւրանց էր պատկանում. նրանք ունէին և սեփական զօրք, երբեմն նոյնի նախապատմութեւ էին Շահի դէմ, բայց, այնու ամենայն, Շահը կարող էր նրանց պաշտօնակն անել և նրանց տեղ ուրիշ խան նշանակել: Իսկապէս, խաններ իրանց խանութիւնների կապաւորուներն էին և պարտաւոր էին հարկաւոր ժամանակ զօրքով օգնել Շահին նրա թշնամիների դէմ: Դրանից դուրս, խանները ապաւ էին իրանց երկրի ներքին կառավարութեան մէջ. հարկերը իրանք էին նշանակում, ամեն տեսակ կարգադրութիւններ իւրանք էին անում, դրանց խաների հետ պատեւրած կամ խաղաղութիւն էին անում, մինչև անգամ գլխավորել իրաւունք ունէին: Երկրի կառավարութեան համար որոշ գրված օրէնքներ չը կային: Ինչպէս նոյն իսկ այժմ Պարսկաստանում, նոյնպէս և այն ժամանակ ժողովուրդը կառավարվում էր հին սովորութիւնների, մեծ մասամբ շարիաթի հիման վրա: Տեսնենք այժմ թէ ինչ նախնադասական սովորութիւն կայ Պարսկաստանում հողատիրութեան վերաբերմամբ: Կայսրանք լուծել այդ հարցը թէ մեր անձական տեղեկութիւնների հիման վրա և թէ օրինական ունենալով մեզ Եօպիի «Историческій памятникъ состоянія Армянской области въ

(\*) Поненъ. Ист. Памят. Сост. Арм. Области, С. П. Б. 1852, стр. 927.



այլ հոգով և մտքով իր նահանգը երկարելու  
լով ուսուցող կառավարութեանը, և այդ նա-  
հանգը այլ ևս ճանաչել չի կրնի. ուսուցող  
եկեղեցին աւելի շատ է յարգվում, ուսուցող  
ընտանիքը զարմանալով առաջարկութիւններ է ա-  
նուամ, ուսուցող պաշտօնական, ընտրված անհատա-  
մարդկանցից, յարգվում է ամենքի կողմից և  
Փագաւորի անունը օրհնվում է թէ կրթվածները  
և թէ հասարակ ժողովրդի կողմից, ինչպէս եր-  
բէք չէր օրհնուէր... Իսկ միւս նահանգում—ուս-  
ուցող պաշտօնական դարձաւ, ինչպէս հին Հռոմում,  
բաւարական և գերման Ներսիս, Ռուսաստանի հետ  
միացման գործը ոչ թէ միայն ոչ մի քաղ չափա-  
կան, այլ յետադիմաց և որ ամենից վատթարն  
է, օտար կրօնի և օտար ազգութեան դէմ գործ  
դրած ամեն մի բռնութիւն արդարացիութեւն էր  
Ապարիտանովի և կամբովի... Մի տեղ Յարի անու-  
նով կատարվում էր նոր կամբը ճիշդ և հաստատ,  
բայց սիրով և յարգանքով դէպի մարդը. միւս  
տեղ մի և նոյն անունով ամեն բան կատարվում  
էր արհամարհանքով և բռնութեամբ:

«Հարցնում ենք, ո՞վ էր իր Փագաւոր Ալեք-  
սանդր III-ի հաւատարմի ծնունդը. նա, որին  
սկզբում ամենքը չէր ճանաչում էին, իբրև ուսուցող  
թէ նա, որին ամենքը հայտնում էին, իբրև դա-  
ւաճան»:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՐԹՈՒՆ

(Բազուկ խմբի երկրորդ ներկայացումը)

Ուրբաթ, փետրվարի 27-ին, խումբը խաղաց  
մեր հասարակութեան համար մի նոր պիէս՝  
«Զարկէյի մորթըղը», որի մէջ մասնակցում էին  
խմբի գլխի, բոլոր յայտնի անունները: Պիէսի  
բովանդակութեան մասին մենք չենք խօսի, ու-  
րովհետեւ «Մշակի» Բազուկ խմբակիցը այդ արեւ  
է իր ժամանակին: Դա մի վերին աստիճանի ծի-  
ծաղակարծ, ինչ և տեղ տեղ ձգձգված Ֆարս է.  
գերակատարները խաղացին միմ ensemble-ով:  
Հանդիսատեսները սկզբից մինչև վերջ ծիծաղում  
էին, և ծիծաղը երբեմն հասնում էր այն աստի-  
ճանի, որ դերասանները ստիպված էին լինում  
ստիպել մինչև հասարակութիւնը հանդիստ առ-  
նի: Դրանուր դերերը բաժանված էին Արեւմտի,  
Պետրոսեանի, Արաքսեանի և Քոնստանտինի մէջ:  
Պ. Ա. Արեւմտի (Զարկէյ Վալէկէ) և Պետրոսեան  
(Զէյ Զեմեյ), մեր բնիկ ընդունակ դերասաննե-  
րը, խաղում էին խելացի, լաւ, բայց ուրախ, ան-  
հոգ ուսանողի դերը նրանց ամպլուան չէ, նը-  
րանք չունեն այդ դերին համապատասխանող ոչ  
արտաքին տեղը, ոչ էլ լինելութիւն: Պ. Արաք-  
սեան (Ըօրդ Ֆրիւնիսի Բարբրէյ) շատ լաւ էր  
չարածճի ուսանողի դերում, որը կատակի հա-

մար կնոջ դեմ է հաղում և հանգամանքների  
հետքիւ մնում է այդ շորով գրեթէ մինչև ներ-  
կայացման վերջը: Պ. Արաքսեանի խաղը կին-  
դանի էր, շարժումները բուն ծիծաղ էին առա-  
ջացնում հասարակութեան մէջ. բայց առաջին  
գործողութեան մէջ նա լինել էր տալիս իրան չա-  
փազանցութիւններ և դժգոյն էր տանում պիէսա-  
յի մի քանի տեղերը, որոնք արժանի են աւելի  
ուշադիր և հոգատար կատարման: Պ. Քոնստան-  
(Ստեֆան Սպետալսկի), որ ամենայն իրաւամբ վաղե-  
ւում է մեր հասարակութեան համակրութիւնը,  
հիմնական էր փողովակ և կարծածուր փառաբա-  
նի դերում: Վերջին գործողութեան ամեն տեսա-  
բանում, որտեղ յիմարացրած փառաբանը հա-  
կանում է իր գրութիւնը, այդ տաղանդաւոր դե-  
րասանը անմասն է: Չենք կարող չը նկատել  
սակայն, որ առաջին գործողութեան մէջ պ. Քոն-  
ստանտին միակերպ և անվերջ դուրսուրդ լաւ աղ-  
պաւորութիւն չէր գործում: Շատ անոտում ենք,  
որ ոչինչ չենք կարող ասել օր. օր. Վարդիթերի և  
Մարիա-Հրանդի խաղի համար: Նրանց դերերը  
այնքան անպիսի էին, որ ոչ տեղ, ոչ էլ նախը  
կար խաղալու: Նոյնը պիտի ասել և տ. Մելի-  
քեանի մասին: Միծաղաշարժ սուսաւորի դերը  
(Բրաստեան) կատարում էր երկուստեք դերա-  
սան պ. Մելիք-Յովսէփեան: Առաջին գործողու-  
թեան մէջ պարունը շատ լաւ ապաւորութիւն է  
խաղում (ճանր), շարժումները, գրիւնը, բայց  
խոսող առաջին ապաւորութիւնը լինում էր  
բոլորովին կորչելու չափ՝ այնպէս միակերպ է  
պարունը խաղում... Պիէսը լաւ տպաւորութիւն  
թողեց հասարակութեան վրա, որ վարձատրեց  
դերակատարներին բուն ծախանաբանութիւններով:  
Յաւաք է միայն այն, որ հասարակութիւնը շատ  
քիչ էր այդ օրը թատրոնում: Զարմանալի  
մարդիկ ենք մենք, թիֆլիսցիները: Բաւական չէ,  
որ մշտական դրամատիկական խումբ կազմա-  
կերպւում պատիւը մեզ չէ պատկանում, մեր  
«Հալալ քաղցրեղ» դեռ ուղիւ է, երբեք, ցոյց  
տալ, որ բնորոշակ են պատրաստ գործով չօգտ-  
վել և փայլել բացակայութեամբ այն ժամանակ  
կեր. Բազուկի հասարակութեան ջանքերով կազ-  
մակերպված խումբը ամբողջ ամառվա ընթաց-  
քում տալիս է մեզ մօտ միայն ութ ներկայա-  
ցում: Մենք կուզէինք բացատրել այդ անտարե-  
բութիւնը մի քանի օր տեղը անտանելի եղա-  
նակներով և դեռ յառաջ ենք, որ մեր հասարա-  
կութիւնը կը շտապէ այտուճեան յաճախել հայր  
Մ. Պ.

ՆԱՄԱԿ ՄՈՍԿՎԱՅԻՆ

Փետրվարի 22-ին  
Այսօր, կիրակի, փետրվարի 22-ին, Պապով  
պատանովի միջնադպրոցում բացվեց մեր հռչակա-  
ւոր նկարիչ Յովսէփեանի Արխիդիոսկոս պատկեր-  
ների ցուցահանդէսը, բարեգործական նպատա-

կով: Ի ցոյց էին դրված 32 մեծ ու փոքր պատ-  
կերներ, որոնցից 22-ը 1897 թվի նկարներն էին:  
Առաջին անգամ ի ցոյց են դրված հետեւեալ  
պատկերները. «Երազ», «Ս. Հեղինէ կղզին», «Կրե-  
տէ» և «Տրապիզոնի կոտորածը»:

«Երազը» մի խորհրդաւոր պատկեր է, որի շըր-  
ջանակի գլխին դրած է թագ-պսակ: Միջակ տա-  
րիքով մի կին սղաքողով ծածկված երազում է,  
խաչ, աւետարանը ձեռքին, թարմ դամբարանի  
առաջ. վերև նկարած է մի փոքրիկ եկեղեցի, իսկ  
հանդէպը հազիւ նշմարվում է մարդկային տի-  
պար հրեշտակների դրվում. տիկնիկ տխուր է,  
բայց խաղաղ: Այդ պատկերը 1894 թվականի  
գործ է և ներկայացնում է Լիվադիայում վախ-  
ճանկած Ալեքսանդր III Կայսրի այրի թագուհի  
Մարիա Ֆեօդորովնային սպի մէջ: «Ս. Հեղինէ  
կղզին» չափով ամենամեծն է. մի բարձր ծայրի  
զլիկին կանգնած է մի կրակոտ, խրոխտ մարդ.  
դա Նապօլէօնն է աքսորաւորում, որ դիտում է  
բարձրից: Արեւակը լուսաւորում է ծովը և կըղ-  
ղին... «Կրետէ» կղզու ափերի մօտ երևում են  
եւրօպական դրահակները, ինչում են զօրեղը.  
կղզին աղօտ ըլլալով լուսաւորված է արևի ճառա-  
գայլներով... «Տրապիզոնի կոտորածը» սարսա-  
փել է: Մարդկանց ոչ թէ կոտորում են, այլ  
ողջ-ողջ ածում են ծովը: Զօրեղը և բաշխուղու-  
ները դաճի պէս մարթնում են անմեղ մարդկանց  
և նետում ծովը: Մարդիկ փախչում են, բայց  
ոչ... Մարդիկ աղաչում են, բայց ոչ... Առանց  
արտասուքի չէ կարելի երկար դիտել այդ դժ-  
բաղդ դիմերին: Միւս պատկերներից աչքի են  
ընկնում «Սաֆօ» բուրբը, «Գիշերը Գնէպը դեռ  
վրա», «Բրիտանիա ջրի վրա», «Փոթորիկը» և  
այլն... Մուտքը 40 կոպէկ է. աշակերտները 20  
կոպէկ են վճարում:

ՆԱՄԱԿ ԻԿՎԻԻՐՑ

Փետրվարի 18-ին  
Փետրվարի 14-ին, Իգլիկի թատրոնատէրների  
խումբը, մասնակցութեամբ ա. տ. Սիւն Յարու-  
թիւնեանի, Ֆորա Ներսիսեանի, օր. օր. Սոնա  
Տէր-Փոթիսեանի, Շուշանի և Վահանգի Մե-  
լիք-Ալիսեանների, ներկայացրեցին բարեգոր-  
ծական նպատակով «Փոթորիկ խաղացողի կեանքը»  
դրաման և «Կրեթ-Լիւթ» վերջին: Զը նախած  
բազմաթիւ արգելաւիթ դժուարութիւններին, որ  
առաջ են գալիս այսպիսի յետ ընկած ան-  
կիւններում թատրոնական գործում, ներկա-  
յացումը այնքան աշուղ անցաւ, որ կարող էր  
մեծ բաւականութիւն պատճառել դաւաճական  
շատ քաղաքների աւելի կրթված ժողովը-  
րին: Մենք առանձին ուրախութեամբ արձա-  
նադրում ենք և այն, որ այստեղի իրական  
սեռի այդ ներկայացուցիչները առանց ճաղ ու  
թողի յանձն առան մասնակցել, մի բան, որը  
շատ անգամ տեղի չէ ունենում և մեծ քաղաք-

ներում: Աւելորդ ենք համարում մանրամասն  
ըննդաւորել այդ ներկայացումը, միայն պէտք է  
ասենք, որ բոլոր դերակատարները բարեխղճու-  
թեամբ կատարեցին ստանձնած դերերը և մեծ  
ներդրումներ արեցին միջին վերջը, խորը  
ազդեցութիւն թողնելով հանդիսականներին հա-  
կանելու դասի վրա: Դժբաղդաբար, հանդիսական  
ներին մի մասը շատ անկարգ էր պահում իրան  
Չէ որ թատրոնը էլ մի կրթական տաճար է, և  
դեռ վայրենութիւն չէ այն, որ մարդ թշուառին,  
մուրացկանին, կամ որ և է տխուր տեսարանին  
տեսնելիս, խղճանքով և տանջվելու փոխարէն  
բըրբջներ է արձակում: Դանձիւր կիսով չափ դա-  
տարկ էր, մօտ 50 ր. դուր արդիւնք մնաց: Մուտ-  
քը շատ աւելի կը լինէր, բայց հազիւ երկու ժամ  
միայն միջոց եղաւ տոմսակներ վաճառելու համար:  
Յովս. Խօջանյանութեանց

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԱՆ

(Հեռագրերով)  
Սարգսի մէջ, փետրվարի 24-ին  
Կեցե՛ք Արծրունու յիշատակը, կեցե՛ք «Մշակ»,  
պաշտպան հայ ընտանիքի մարդկութեան, աշխի  
հովանաւոր կնոջ ազատութեան, անկեղծ քարոզի  
բարիքի, գեղեցկութեան և անուսթեան: Յանկան  
նում ենք մեր անկեղծ բարեկամին և կանանց  
պաշտպանին կատարելաւ արդողութիւն. ցանկանում  
ենք շատ յօբեկաններ ամենօրեայ հրատարա-  
կութեան փոքր ասպարեղի վրա:

Գայեանէ Բաւաստանց, Նատալիա, Սոնա  
Խանամիրեանցներ, Վարդիս, Լուսինա Տէր-  
Ֆրիդլանդներ, Նկարիչ Պարոնականաց,  
օրիւրներ՝ Վարդիսի Խանամիրեանց, Ա.  
Բաւաստանց:

Թէ հրան, փետրվարի 28-ին  
Նուսնազին հնորհաւորում ենք «Մշակ» ամե-  
նօրեայ հրատարակութիւնը: Պապեաններ

Օրդաւաթ, փետրվարի 25-ին

Անկեղծ սրտով ողջունում ենք սիրելի «Մշա-  
կ» արդիւնաւոր գործունէութեան 25-ամեակը և  
ամենօրեայ պատան: Յանկանում ենք աշխա-  
տակիցներին աշխուրթին և անհնջ եռանդը:

Յարութիւն Յակոբեանց, Միքայէլ Քո-  
մայեան, Նիկողայոս Պետրոսեանց (պղնձա-  
հանքեր):

(Գոստով)

Բաթում, փետրվարի 28-ին  
Ողջունում ենք ուրախութեամբ «Մշակ» ամե-  
նօրեայ դաւանալը, ու հնորհաւորում ենք նրա  
25 ամեակը, ցանկանալով այդպիսի շատ 25 ա-  
մեակներ բոլորել իր անմահ հիմնադրի դժած  
շաղկապ:

Հին-Նախիջմանի Ջահուկի գիւղից՝ Աւետիս  
Փանոսեանց, Ասա Ակոբեանեան, Միքայէլ Փա-  
նոսեանց, Աղա Սարգսեանց, Բաղալ Յովա-  
կիմեանց:

«Въспоминанія къ Россійской Имперіи»

Վերնագրով գեղեցիկ աշխատութիւնը:

Պարսկաստանում հողը ամբողջապէս և ամեն  
տեղ առանց բացառութեան, պատկանում է Շահին,  
այսինքն դանձարանին: Շարիաթով հող ծախելը  
և աւելի արգելված է իբրև Սատուռն ընդ-  
դէմ բան, որովհետեւ հողը աստուածային, բնա-  
կան տուրք է, ինչպէս օդը և ջուրը, և չէ կարե-  
լի ծախել: Շահը միայն իրաւունք ունի ծախել  
կամ սրան և նրան պարտել հողի արտադրու-  
թեան այն մասը, որ պէտք է օրհնելով հանրի  
զանձարանին: Այդ հանգամանքից առաջանում է  
Պարսկաստանում երկու տեսակ իրաւունք գիւղերի,  
հողի և առհասարակ անշարժ կաւուածների տի-  
րապետութեան վերաբերմամբ: Դրանք են—  
միւււր և թիւուր:

Բայց նախ պէտք է իմանալ, որ Պարսկաստա-  
նում գիւղացին ճորտ չէ. նա ազատ է և կարող  
է մի գիւղից միւս գիւղը գնալ և համայնքի հա-  
մաձայնութեամբ ապրել: Հողը համայնքի սե-  
փականութիւն է և համայնքը իր անդամների մէջ  
բաժանում է ծովի կամ ընտանիքի անդամների  
թիւի համաձայն: Սակայն, ի հարկէ, ով որ հեղ-  
կում է իր բաժին հողը, պարտաւոր է բոլոր հո-  
ղային արտադրութիւնից մաս հանել, տասն-  
որորդ տալ թէ յօգուտ զանձարանի, և թէ այլ հա-  
տարակալան հարկերի համար:

Միււրը ծաղրւում: Որովհետեւ Պարսկաստա-  
նում արքունի ծառայողները իրանց ուժիկները  
փողով չեն ստանում, ուստի ուժիկի տեղ միււրը  
գիւղերի է հատուտված, այսինքն ուժիկի փո-  
խարէն ծառայողին տալիս են զանձարանին  
համեմել եկամուտի մի յայտնի մասը և այդ պատ-  
ճառով ծառայողը կոչվում է միււր աղաւ, այ-  
սինքն միւր բռնող, ընկալ: Միւրը արդար չէ հա-  
մարվում տէր կամ տիրապետող գիւղի, հողի և  
ընտանիքների այն մասի վրա, որ տրված է իրան

իրեն միւրը, այլ միայն նա մասնակց է այն ե-  
կամուտին, որ բերում է այդ գիւղը կամ հողը:  
Միւրը արդար ամենին իրաւունք չունի միջամե-  
տել գիւղի գործերի մէջ, այլ նա իրաւունք ունի  
միայն պահանջել, որ երբ դանազան բերքեր հա-  
ւաքում են, իրան համեմել մասը տան իրան:  
Եթէ միւրը արդար կամեցել իրան իր համար եղ-  
րագործութեամբ պարտաւոր կամ վարուցանելու  
անել, պէտք է երկրի կառավարչից առանձին  
թղթուղթիւն խնդրի և եթէ կամեցաւ գիւղացի-  
ներին բանեցնել, պէտք է վճարէ: Պատահում է,  
որ միւրը արդար պարտ է այն գիւղում, որ ի-  
րան տրված է իբրև միւրը, այն ժամանակ հա-  
մայնքը, հողը բաժանելու, նրան ևս միւս գիւղա-  
ցիներին հետ հաւասար բաժին է տալիս:

Գալով այն բանին, թէ ինչ մաս է որոշված  
միւրը արդար համար, պէտք է ասել, որ ամենա-  
հին ժամանակներից սկսած՝ այդ մասը միակերպ  
է որոշված ամեն տեղ, այն է միւրը արդար: Նո-  
ղային բոլոր արդիւնքներից, առանց բացառու-  
թեան, տասնորդ է ստանում: Եւ միւս 30 թիւը  
իրեն հիւք է ընդունվում, այսինքն ամեն 30  
չուպից կամ չափից երեքը միւրը արդարին է հա-  
նում:

Թիւուրը ծագում է: Բոլորովին ուրիշ բան  
է թիւուրը, որ պարսկական իրաւագիտութեան  
մէջ մեծ դեր է խաղում և արժանի է խոր ու-  
սումասիրութեան: Թիւուրը կարելի է համեմա-  
տել աւատական կաւուածների հետ (feods, zemels),  
որովհետեւ երկուսն են համարեալ մի և նոյն ծա-  
ղում ունենալ: Եթէ մի օր և է ծառայող, զօրա-  
պետ, նախարար պետութեան և հայրենիքին մա-  
տուցած իր ծառայութեան և քաջութեան համար  
արժանի է գտնվում առանձին կերպով վարձատր-  
վելու, այն ժամանակ Շահը մի, երկու, կամ երեք  
գիւղից զանձարանին համեմել ամբողջ եկամու-  
տը թիւուր է տալիս նրան՝ մի քանի տարով  
կամ ցմա՛հ: Թիւուրը տրվում է առանձին հրովար-

տակով կամ ֆիրմանով, որն իրաւունք է տալիս  
թիւուր ստացողին ինքնազուրկ կառավարել գիւ-  
ղը, ստանալ եկամուտը իր օգտին, մի խօսքով,  
թիւուր գործութեամբ՝ ստացողը գիւղի լիակա-  
տար տէրն է դառնում, բայց ժամանակաւորա-  
պէս: Ուրեմն թիւուր ժամանակաւոր տիրապե-  
տութիւն է. երեքը իբրև ժառանգական իրաւունք  
չէ տրվում, այլ ստացողի մահից յետոյ այդ իրա-  
ւունքը ոչնչանում է և գիւղի եկամուտը դարձեալ  
սկսում է մտնել զանձարանը: Թիւուր տէրը, ի-  
րան թիւուր տրված գիւղից չէ կարող աւելի եկա-  
մուտ պահանջել, քան ինչ որ վճարում են ուրիշ  
գիւղերը, այլապէս գիւղացիները, իբրև ազատ  
հողագործներ, կարող են տեղափոխվել մի ուրիշ  
գիւղ, որտեղ սահմանաձիգ աւելի չեն պահան-  
ջում: Թիւուրտէրը չէ կարող հողի վրա իրա-  
ւունք բանեցնել, այսինքն հողը մէկի ձեռքից  
առնել և տալ միւսին: Հողի բաժանումը իր ան-  
դամներին մէջ կատարում է համայնքը, իսկ թիւու-  
րտիրոջ իրաւունքը ստանալով է հողի արտադ-  
րութեան վրա, ինչպէս և գիւղի ընդհանուր կա-  
ռավարութեան և դատաւարական գործերի վը-  
րա: Այդ մտքով, իսկապէս թիւուր ստացողը ոչ  
թէ կաւուածատէր է, այլ կառավարութեան կող-  
մից նշանակված մի կառավարչի, որ ամեն րօպէ  
կարող է փոխվել և որին, իբրև ուժիկ յատկա-  
ցված է այն եկամուտը, որ գիւղը պէտք է տալ  
արքունի զանձարանին:

Եթէ թիւուր իրաւագիտական նշանակութեան  
վրա աւելի խոր ուշադրութիւն դարձնենք, հեշտ  
է նկատել, որ նոյն իսկ մեր երկրի վերոյիշեալ  
խանութիւնները ուրիշ բան չէին, եթէ ոչ ընդար-  
ձակ թիւուր և որ Շահը տուել էր զանազան  
խաներին, և որի փոխարէն այդ խաները պար-  
տաւոր էին որոշ ծառայութիւն անել: Հարկ եղած  
ժամանակ զօրքով օգնել և այլն: Այնուհետեւ, ինչ-  
պէս թիւուրտէրը գիւղում լիակատար իշխան էր  
համարվում, նոյնպէս և խաները, ինչպէս գիւղերը,

լիակատար իրաւունքով և առանց մէկի միջամե-  
տելութեան կառավարում էին երկրի ներքին գոր-  
ծերը: Այդպիսով, թիւուր հաստատութիւնը մի և  
նոյնն է, ինչ որ ֆեօդալական սիստէմը: Եւ ու-  
րովհետեւ յայտնի է, որ այս վերջինը, այն է ա-  
ւատական սիստէմը Եւրօպա բերկեց Ասիայից  
ուստի պէտք է կարծել, որ թիւուր հաստատութիւնը  
և իրաւագիտական ծաղումը գոյութիւն է ունեցել  
Ասիայում, գլխաւորապէս Պարսկաստանում և  
Հայաստանում շատ հին ժամանակից ի վեր և ք-  
ցէ դա հողատիրութեան միակ ձեւն եղած լինել  
այդ երկրներում:

Այդ կարծիքն էլ աւելի հաստատվում է նրա-  
նով, որ յունաց պատմագիրները յիշում են թէ  
պարսից Արշակունի թագաւորներից մէկը մի ըն-  
դարձակ գաւառի ամբողջ եկամուտը տուեց մի  
նախարարի ի փոխարէն նրա ծառայութեան \*):  
Եթէ թիւուր փոքր ինչ ընդարձակ մտքով ըմբռ-  
նենք, մենք կը տեսնենք, որ, իսկապէս, հայր  
նախարարութիւնները և պարսից սատրապու-  
թիւնները ոչ այլ ինչ էին, եթէ ոչ նա-  
խարարներին տուած թիւուրներ, որի փոխարէն  
այդ նախարարները և սատրապները ճանաչելով  
իրանց վրա թագաւորի և «աղբայի արքայի» գե-  
րազոյն իշխանութիւնը, պատերազմել ժամանակ  
պարտաւոր էին օգնել զօրքով, իսկ երկրի ներ-  
քին կառավարութեան վերաբերմամբ նրանք լիա-  
կատար տէր էին: Ի հարկէ, մենք այդ հանգա-  
մանքը յիշում ենք միայն հարեանցօրէն, որովհետեւ  
մեր նպատակից դուրս է պատմականօրէն հե-  
տադրօնել թիւուր հաստատութիւնը նախկին Հա-  
յաստանում:

(Կը չարժանակվի)

\*) Պարսից թագաւոր Արտաքսէզը (Արտաշէս) նշա-  
նակում է թիւուրտէրին երեք բաղադր. Փոքր-Ասիայում  
Հայի, դիւտու և մեծ մասնակաւարութեան Հանքը. ինչ-  
պէս յիշում է Պլուտարքը «Визеде Themistocle», Pa-  
ris, 1811, և Дюд. Сивил. «Визеде», III, кн. II, 1886.







